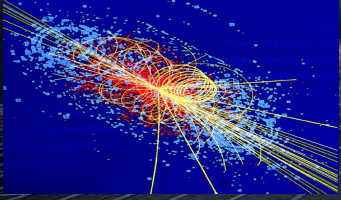

Wszechświat cząstek elementarnych

WYKŁAD 5

18.III.2009

Oddziaływania grawitacyjne

elektromagnetyczne
słabe i silne

Dziś: wstęp, oddziaływania e-m i silne

Pytania egzaminacyjne

<http://www.fuw.edu.pl/~zarnecki/WCE/wce08.html>

Na egzaminie wolno korzystać TYLKO z własnoręcznych notatek i kopii materiałów z wykładów.

Przygotujemy czarno-białą wersję wykładów

Kilka kopii materiałów będzie dostępnych na egzaminie oraz dwa notebooki z wykładem w wersji kolorowej

Przykłady pytań testowych

Kiedy powstała fizyka cząstek elementarnych ?

Ile jest cząstek elementarnych a ile fundamentalnych?

Ile jest generacji cząstek?

Podaj szacunkowe rozmiary atomów i jąder atomowych.

O ile mniejsze jest jądro od atomu np.dla złota?

Doświadczenie Rutherforda - na czym polegało?

Ile wynosi ładunek elektryczny atomu? A ile jądra atomowego?

Z czego zbudowany jest atom wodoru, deuteru, helu?

Co to jest nukleon?

Z jakich kwarków zbudowany jest proton, a z jakich neutron?

Wypisz 10 cząstek fundamentalnych i 10 elementarnych, złożonych z cząstek fundamentalnych.

Wypisz cząstki z pierwszej generacji.

Czego dotyczyły hipoteza Plancka i hipoteza Einsteina?

Światło widzialne ma większą czy mniejszą energię niż fale radiowe?

Kiedy odkryto pozyton?

Jaka jest masa pozytonu?

Jaka cząstka jest antycząstką fotonu?

Cztery podstawowe siły

Oddziaływanie grawitacyjne

Działa między wszystkimi cząstkami, jest to zawsze przyciąganie. Odpowiedzialne za tworzenie Układu Słonecznego, galaktyk itp.

Oddziaływanie elektromagnetyczne

Ładunki elektryczne mogą się odpychać lub przyciągać. Odpowiedzialne za tworzenie wiązań atomowych.

Oddziaływanie silne (jądrowe i kolorowe)

Siły jądrowe działają między nukleonami – przyciąganie; odpowiedzialne za tworzenie jąder atomowych. Wewnątrz nukleonów i innych hadronów (cząstek oddziałujących silnie) - kwarki i siły kolorowe między nimi.

Cztery podstawowe siły- cd

Oddziaływanie silne (jądrowe i kolorowe) powtórzenie

Siły jądrowe działają między nukleonami – przyciąganie; odpowiedzialne za tworzenie jąder atomowych. Wewnątrz nukleonów i innych hadronów (cząstek oddziałujących silnie - kwarki i siły kolorowe między nimi).

Oddziaływanie słabe (elementarne i fundam.)

Rozpady promieniotwórcze niektórych jąder np. rozpad neutronu na p i antyneutrino el. Na poziomie fundamentalnym realizowane między kwarkami, we współpracy z oddziaływaniem e-m (oddz. elektroślabe)

Te dwie siły jedynie w mikroświecie i na dwóch poziomach

Stałe fundamentalne:

c – fizyka relatywistyczna

prędkość światła

$\hbar$ – fizyka kwantowa

stała Plancka $h/2\pi$

G – grawitacja

stała grawitacyjna
(Newtona)

Wielkości charakterystyczne

Ładunek elektryczny e

Wielkość ($e^2/\hbar c = 1/137$) – α

(stała struktury subtelnej)

ważna w relatywistycznej, kwantowej teorii

ładunku elektrycznego

Elektrodynamika kwantowa (lata 20-30 XXw)

α - miarą siły oddziaływania (sprzeżenia)

elektronów i fotonów (prom. e-m)

Grawitacja i elektromagnetyzm

- znane w makroświecie

- Oddziaływania elektromagnetyczne są znacznie silniejsze – więc dlaczego grawitację znano wcześniej??
- W dużych ciałach ładunki elektryczne się znoszą – zaś grawitacja się wzmacnia...
- Siła przyciągania dwóch ładunków elektrycznych, np. dla protonu i elektronu w atomie wodoru

$$F_{el} = e^2 / r^2 \quad \text{zaś} \quad F_{gr} = G M m / r^2$$

- Stosunek tych sił $GMm/e^2 = 10^{-40}$

Grawitacja - skala Plancka

- Zaniedbujemy grawitację dla pojedynczych cząstek elementarnych i przy obecnych energiach
- Kiedy może być ważna w mikroświecie?
Z G , h i c możemy utworzyć wielkości o wymiarze energii i długości →

Skala Plancka :

Długość 10^{-35} m, lub energia 10^{19} GeV

- Wtedy relatywistyczna, kwantowa grawitacja -
- ale wciąż poszukujemy takiej teorii

Introduction to Particle Physics (for non physics students)

3. FORCES

*PROFESSOR FRANK CLOSE
EXETER COLLEGE
UNIVERSITY OF OXFORD*

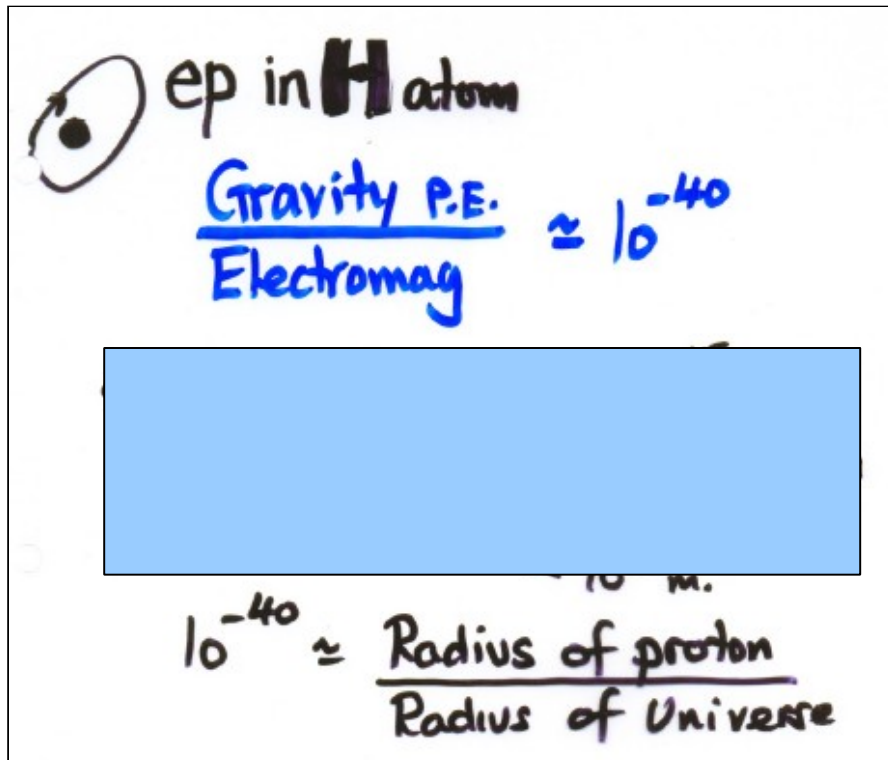

SIŁY – czyli oddziaływania: grawitacyjne elektromagnetyczne, słabe, silne

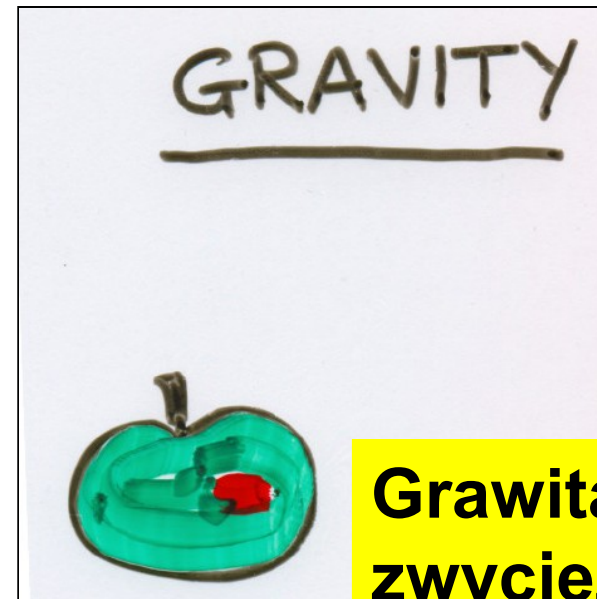
ep in H atom

$\frac{\text{Gravity P.E.}}{\text{Electromag}} \approx 10^{-40}$

$10^{-40} \approx \frac{\text{Radius of proton}}{\text{Radius of Universe}}$

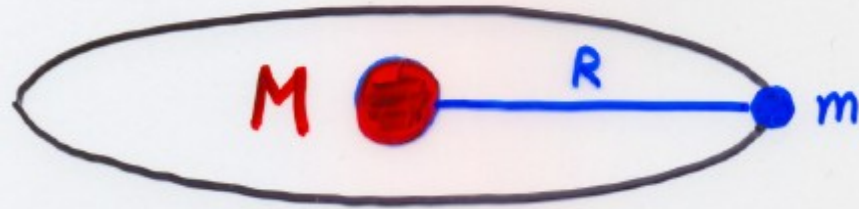
Zaniedbujemy grawitację dla pojedynczych cząstek elementarnych i przy obecnie dostępnych energiach

Grawitacja zwycięża dla dużych ciał i dostarcza zagadek, które mogą się wiązać z cząstkami

Prędkość ciała o masie m w ruchu wywołanym przyciąganiem grawitacyjnym wokół masy M

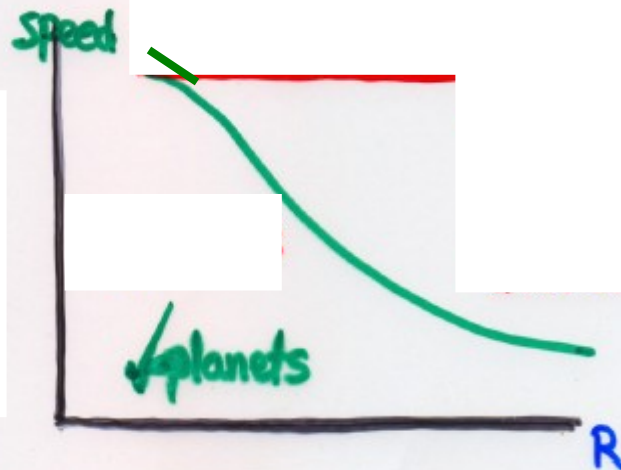

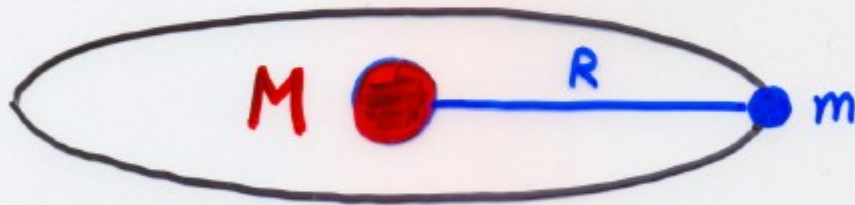
Newton: $F = G \frac{Mm}{R^2} = \frac{mv^2}{R}$

➔ $v^2 = \frac{GM}{R}$

Speed goes down as $\sqrt{R}$

Prędkość maleje gdy promień R rośnie

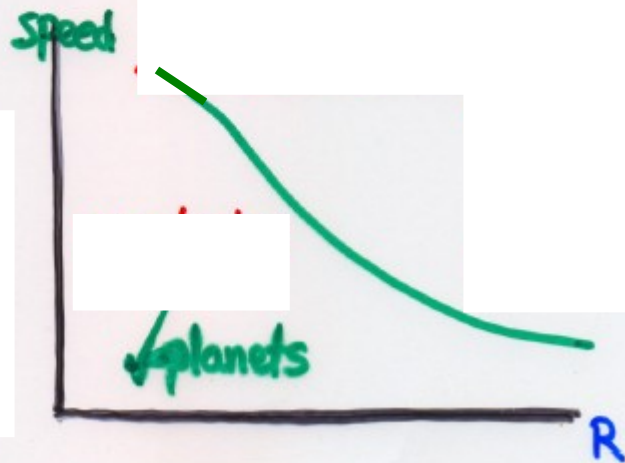

Newton: $F = G \frac{Mm}{R^2} = \frac{mv^2}{R}$

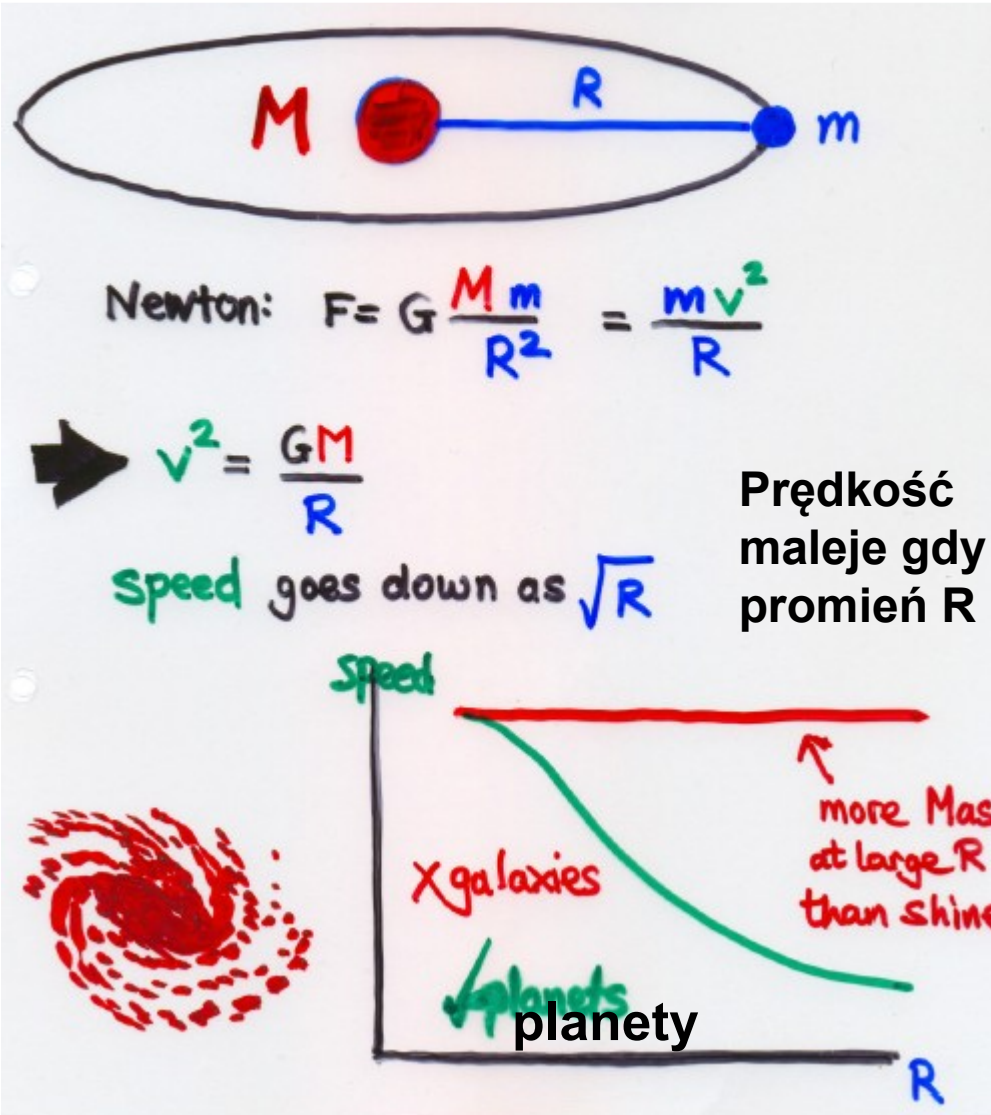
➔ $v^2 = \frac{GM}{R}$

Speed goes down as $\sqrt{R}$

CIEMNA MATERIA

Prędkość w ruchu wywołanym przyciąganiem grawitacyjnym wokół masy M

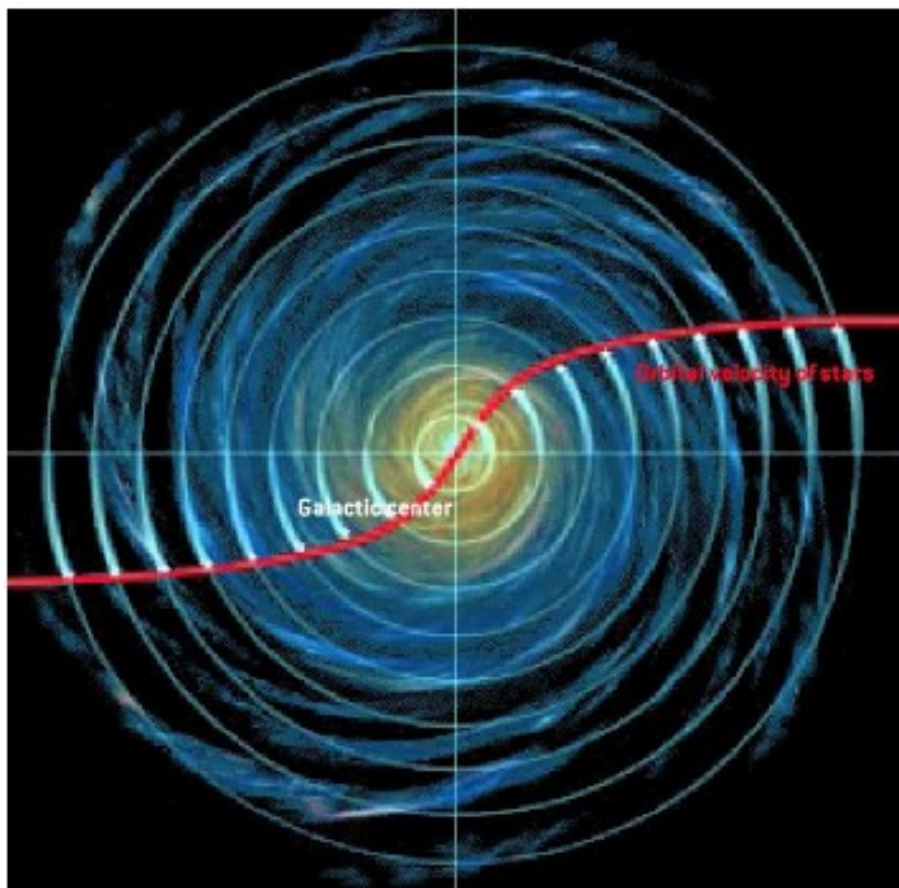

Prędkość maleje gdy promień R rośnie

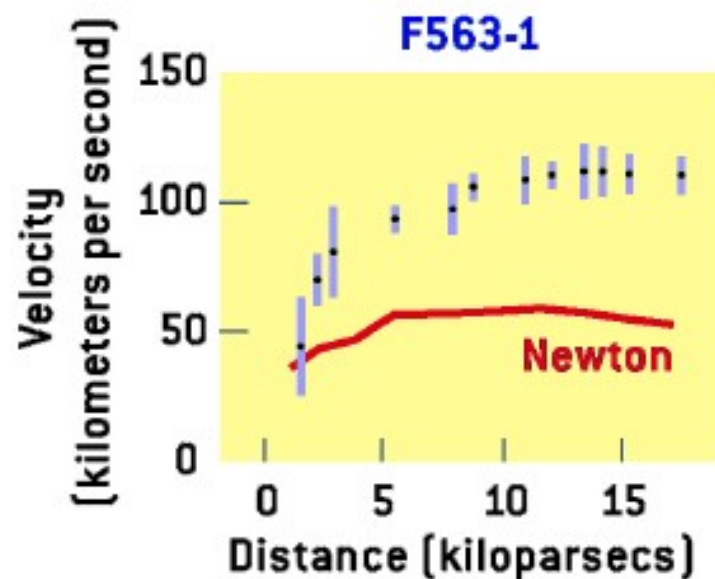
Więcej masy M dla dużych R niż świeci

Oddziaływania grawitacyjne

Znane nam prawa dynamiki nie tłumaczą rotacji galaktyk.

Ramiona wirują szybciej niż oczekivalibyśmy z praw grawitacji i dynamiki

Co to jest ciemna materia?

- nie wiemy, ale powinna być

- neutralna elektrycznie**

- gorąca ciemna materia**
  - lekkie cząstki jak neutrino**

- zimna ciemna materia**
  - ciężkie cząstki**

więcej na następnych wykładach

Kolor i oddziaływania silne

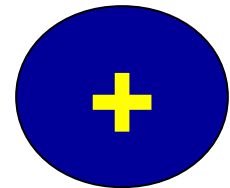
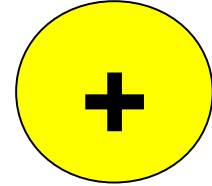
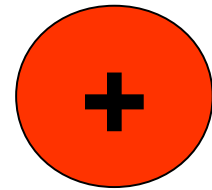
CHROMOSTATYKA

Jak elektrostatyka ale z 3 typami ładunków +/-

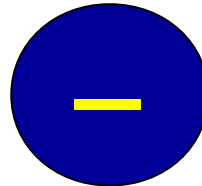
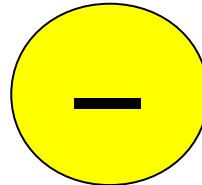
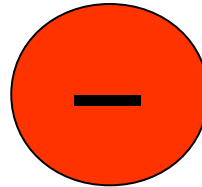

3 ładunki kolorowe

kwarki

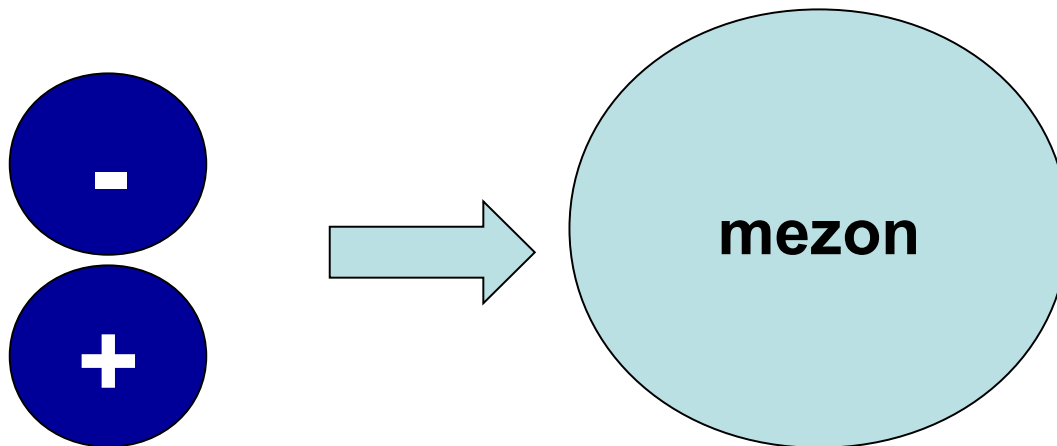
antykwarki

Znane reguły

**“Takie same kolory się odpychają
przeciwnie - przyciągają”**

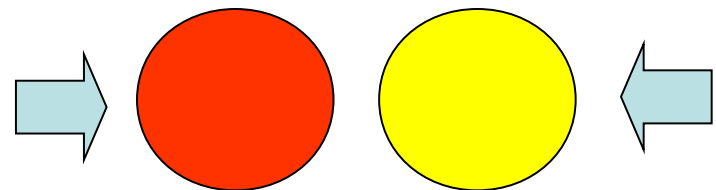
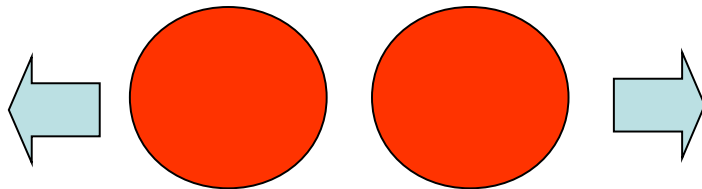
Najprostsza sytuacja: mezon

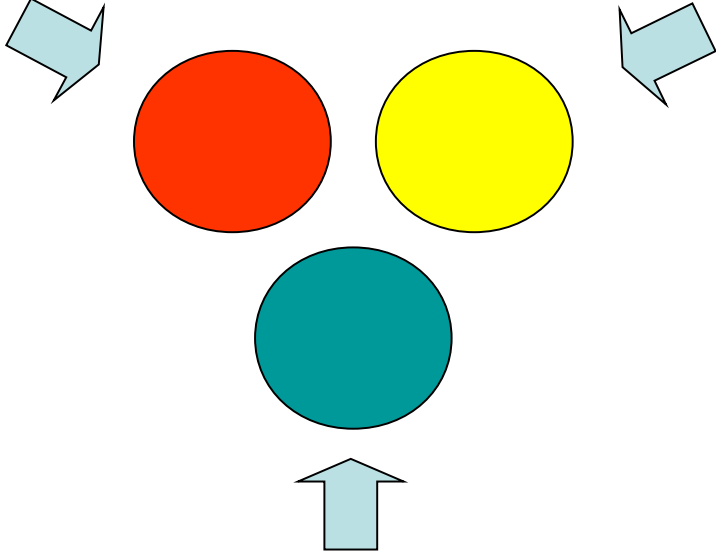

TRZY kolory

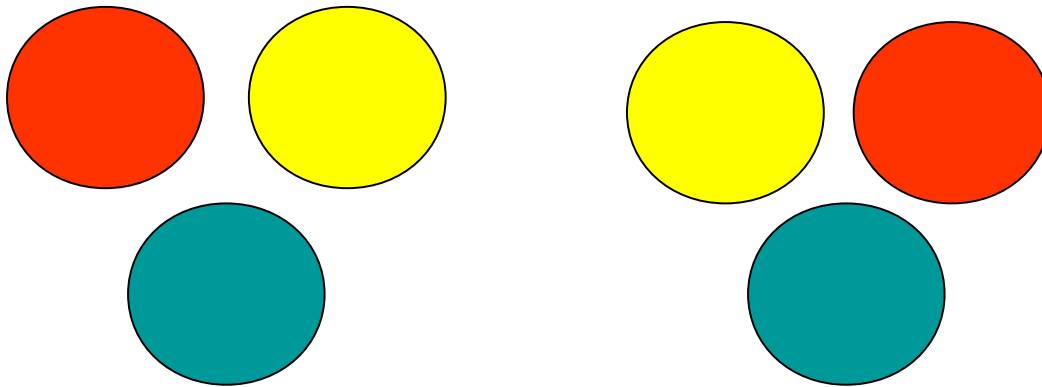
Potrzebne aby powstały bariony

(np. proton)

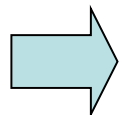

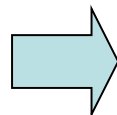

Proste jądro (deuter)

**Ładunek
elektryczny**

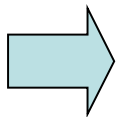

Atomy

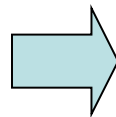

**Molekuły
(cząsteczki)**

**Ładunek
kolorowy**

Nukleony

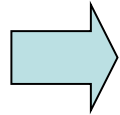

Jądra

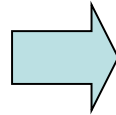
Elektrodynamika kwantowa

Quantum Electrodynamics: QED

**Ładunek
elektryczny**

Atomy

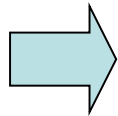

**Molekuły
(cząsteczki)**

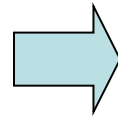
Chromodynamika kwantowa

Quantum Chromodynamics: QCD

**Ładunek
kolorowy**

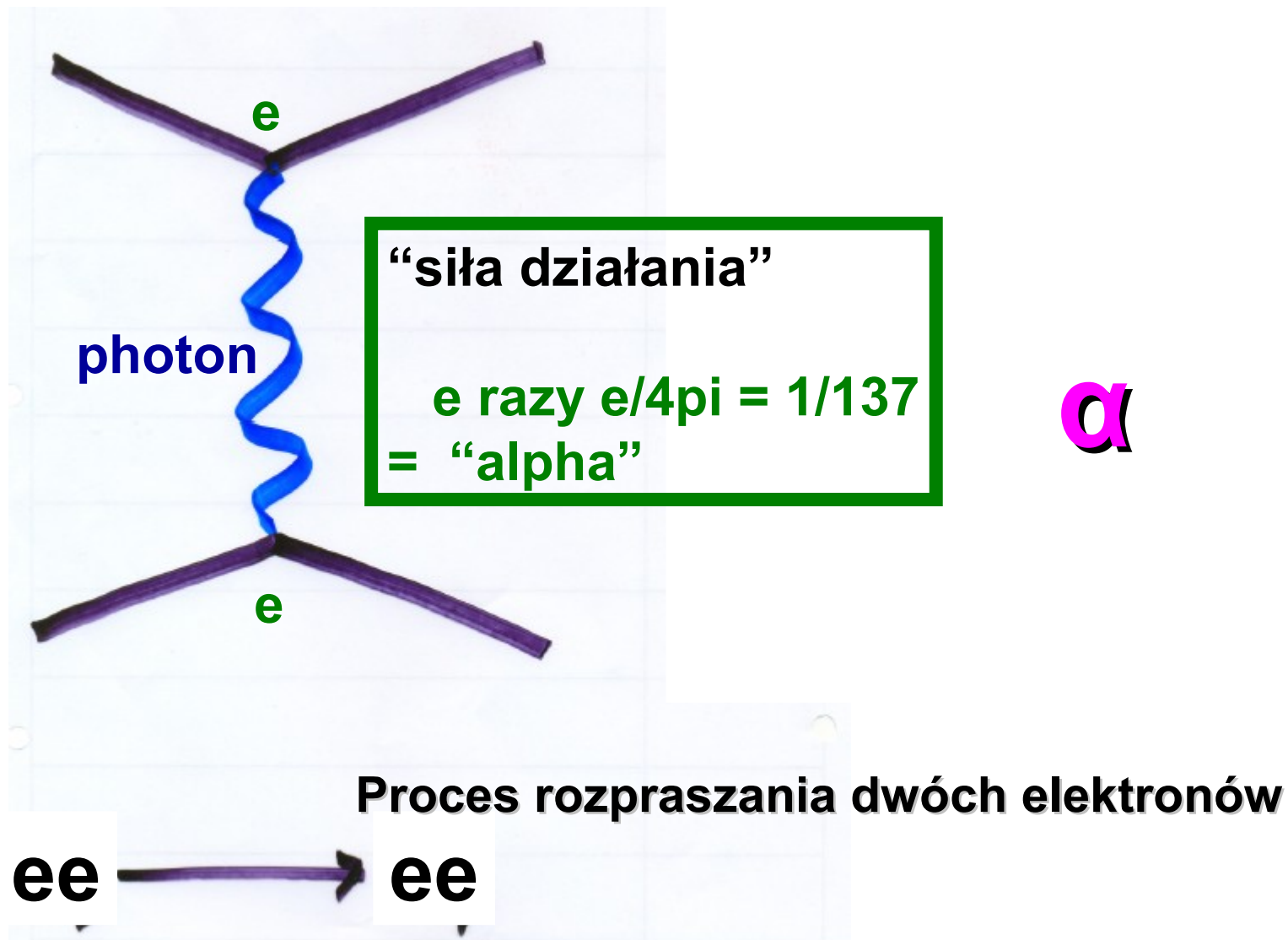

Nukleony

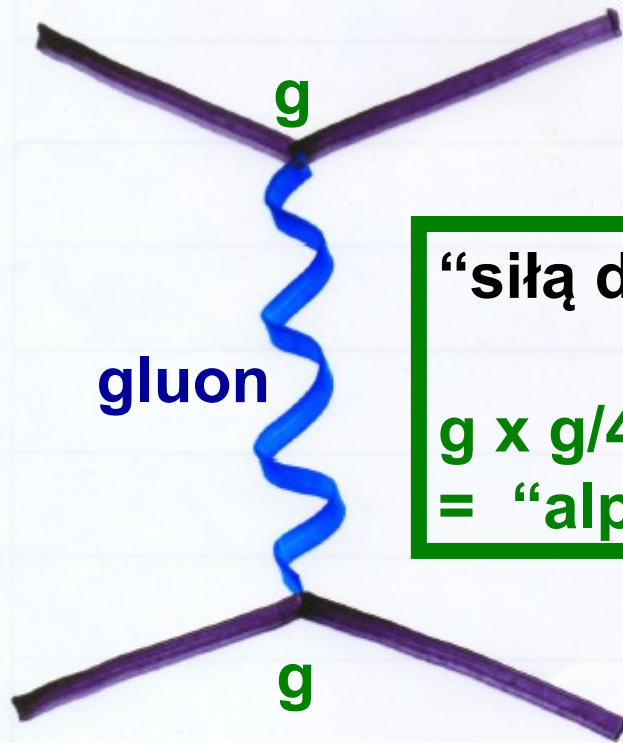
Jądra

Diagramy Feynmana dla oddziaływań elektromagnetycznych

Diagramy Feynmana dla oddziaływań kolorowych

gluon

“siła działania”

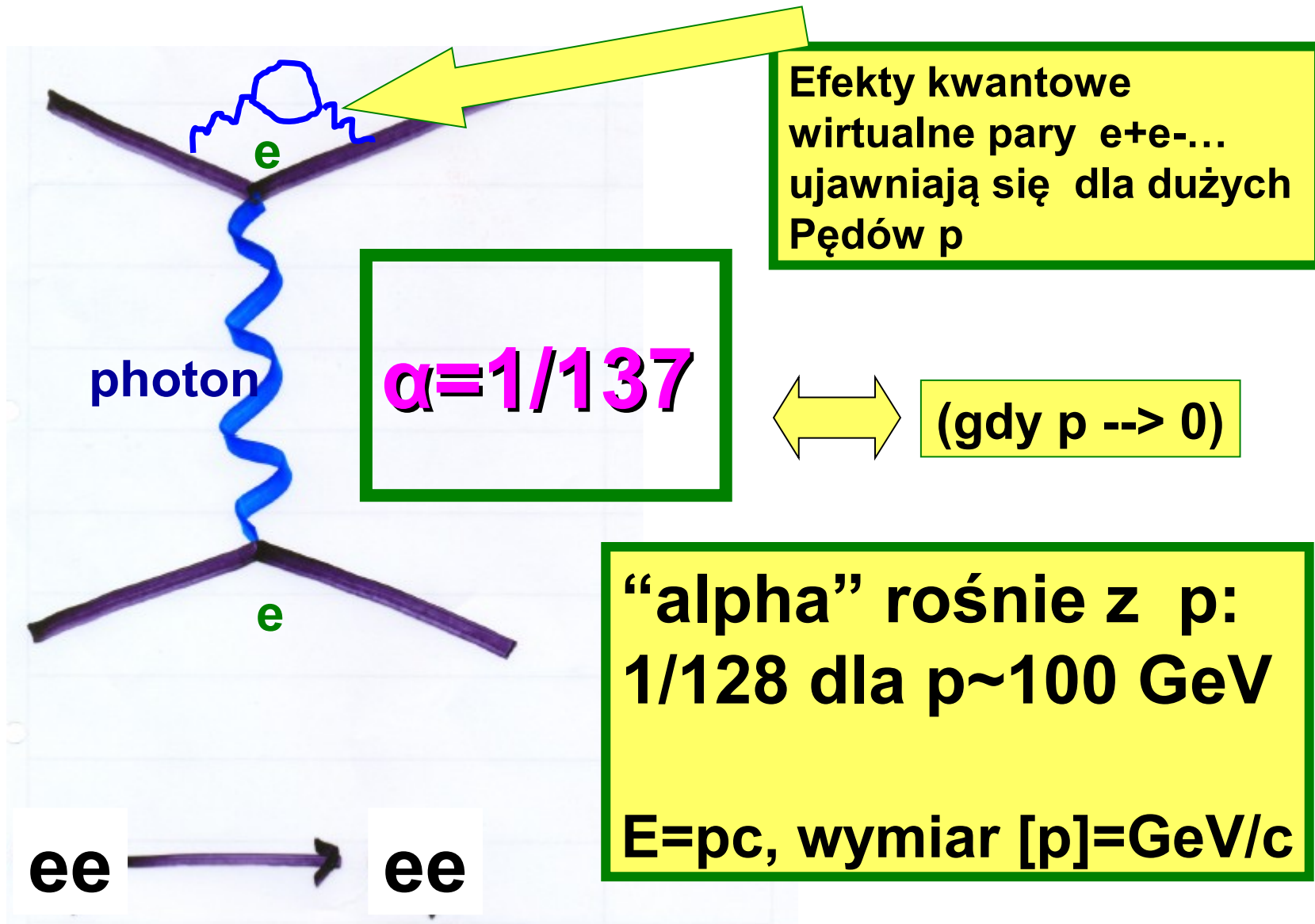
$$g \times g/4\pi \sim 1/10 \\ = \text{“alpha}_s\text{”}$$

α_s

Proces rozpraszania dwóch kwarków

qq → qq

Diagramy Feynmana dla oddziaływań elektromagnetycznych

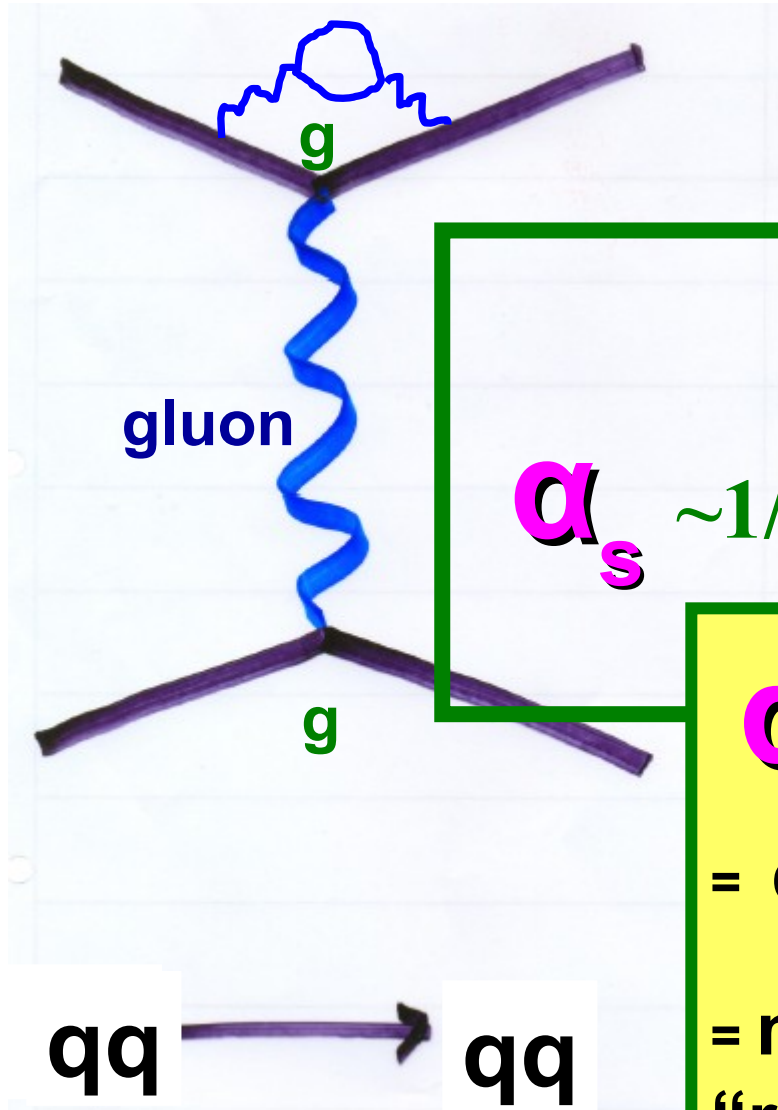

Efekty kwantowe wirtualne pary e^+e^- ... ujawniają się dla dużych Pędów p

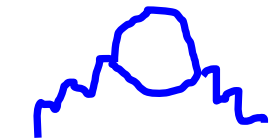
“alpha” rośnie z p :
1/128 dla $p \sim 100$ GeV

$E=pc$, wymiar $[p]=\text{GeV}/c$

Feynman diagrams for chromomagnetic interaction

Jak w QED, w QCD

ale również

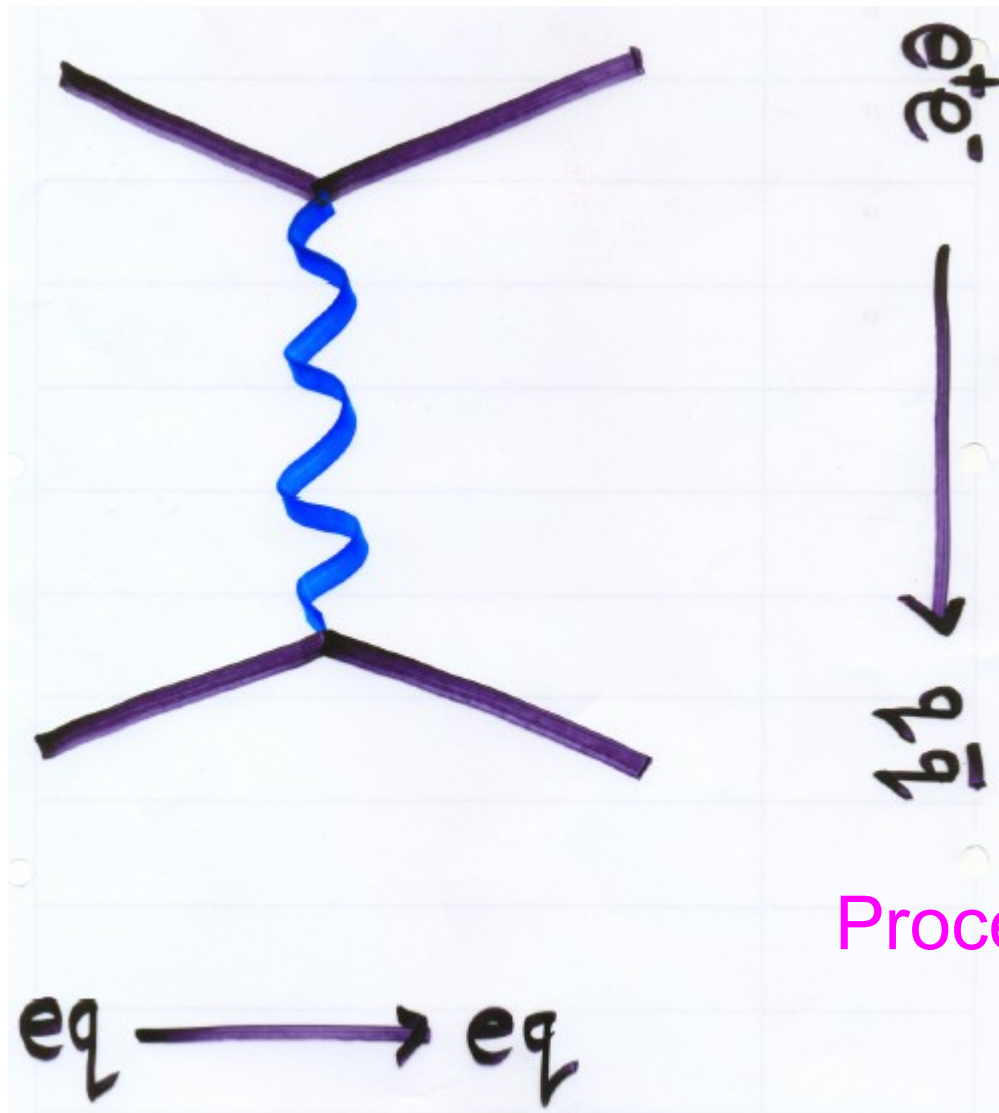

α_s maleje z p

= duża dla małych p
SILNE ODDZIAŁYWANIA!

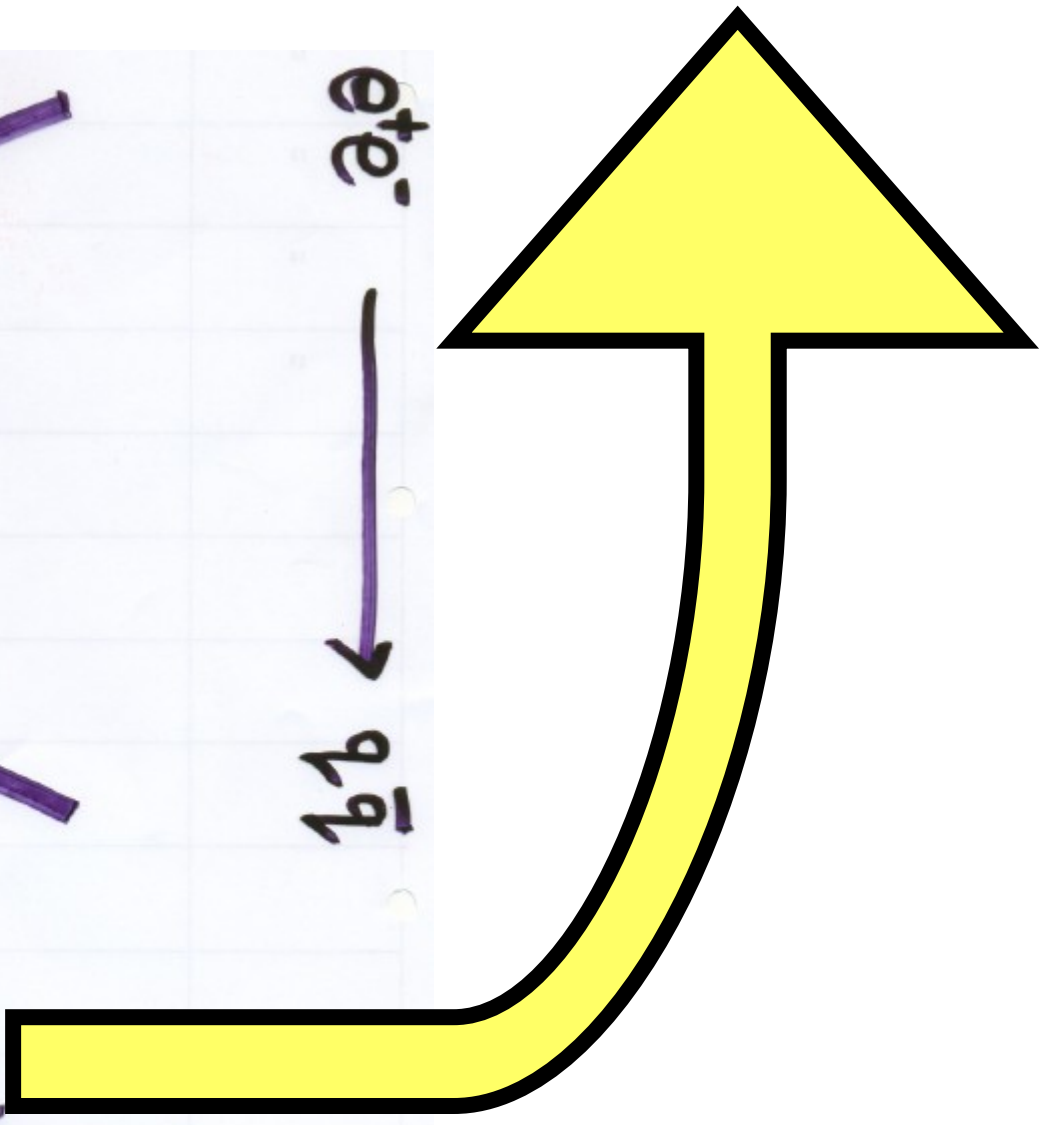
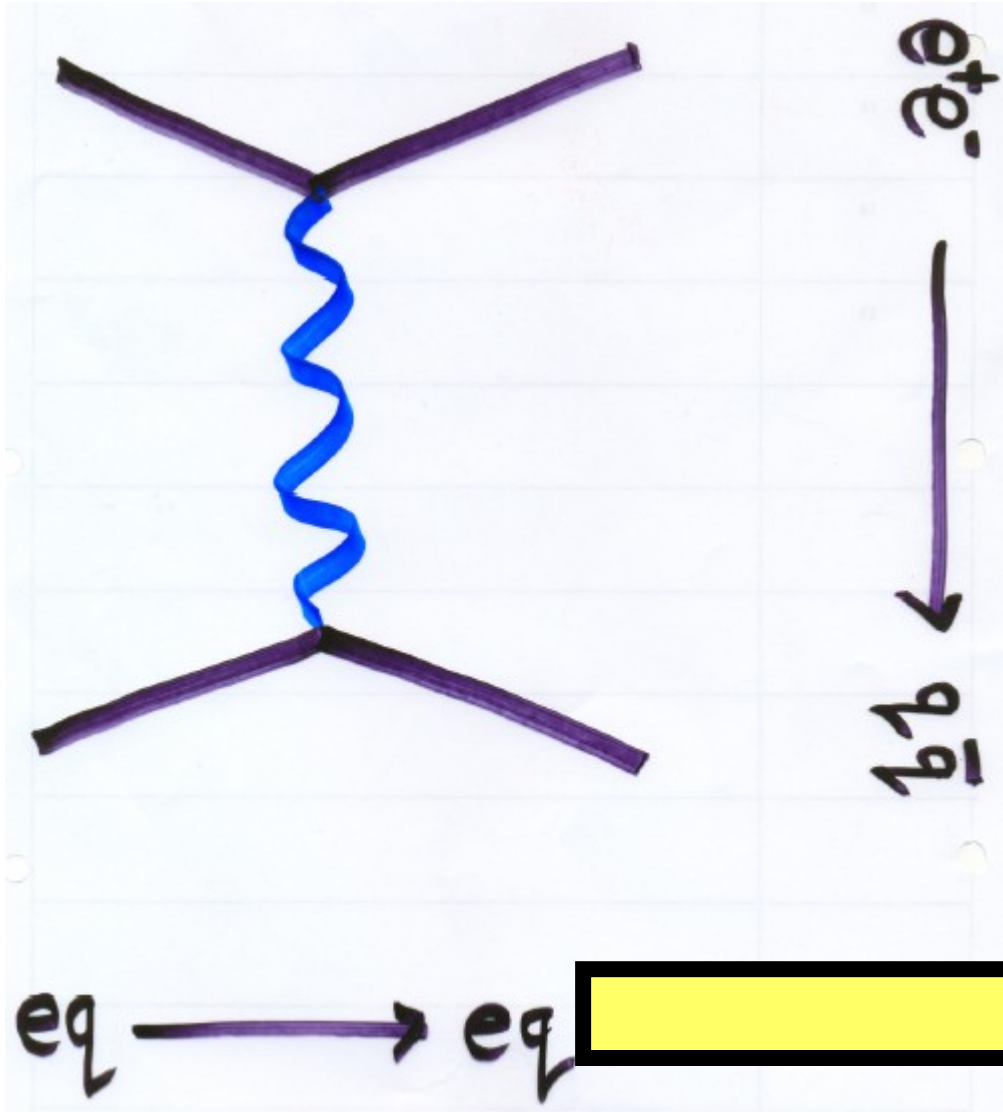
= mała dla dużych p
“rachunek zaburzeń QCD”

Diagramy Feynmana dla oddziaływań elektromagnetycznych

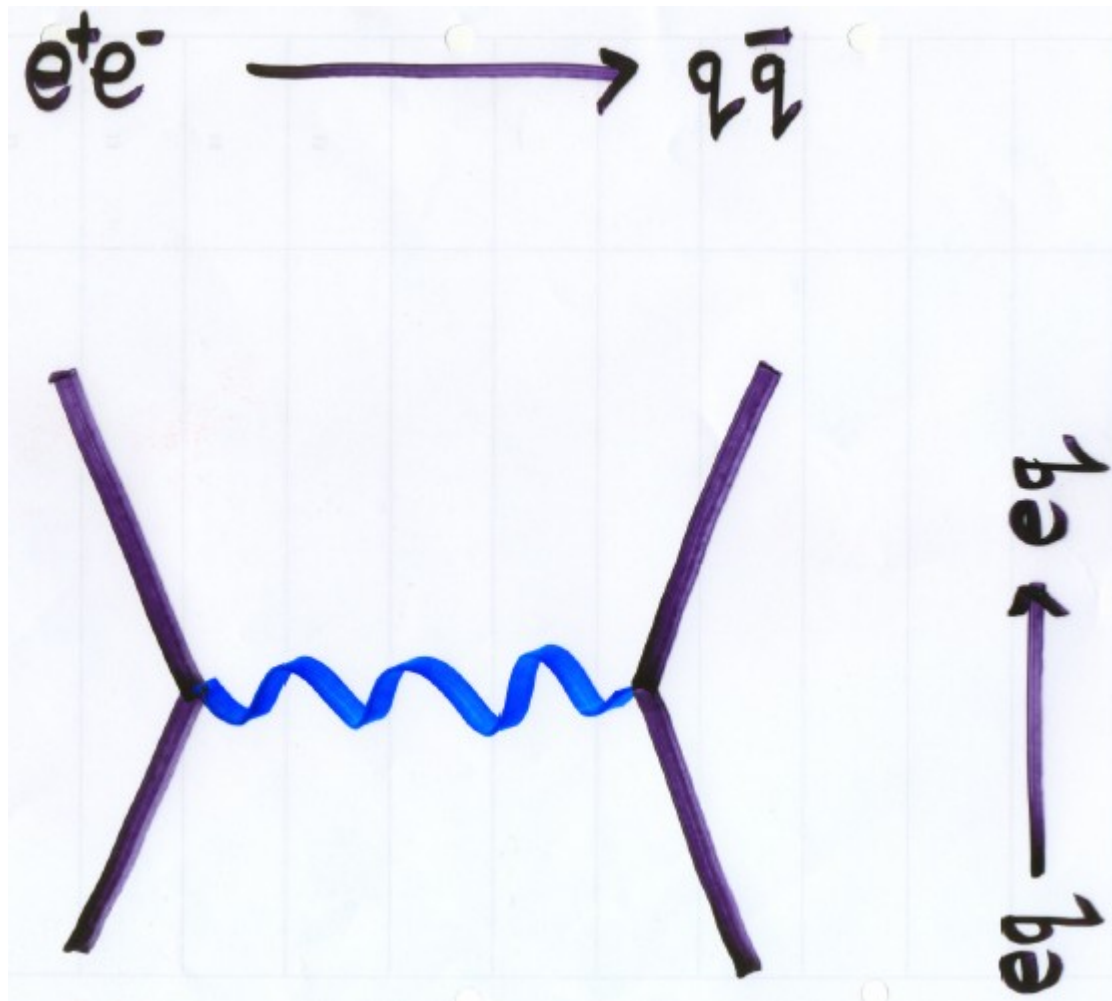

Procesy skrzyżowane

Diagramy Feynmana dla oddziaływań elektromagnetycznych

Unifying the forces

